

ההתקרבות בין ערב הסעודית למצרים: רקע מדיני והשלכות אזוריות

פרשנויות מאת מכון מיתוים

אפריל 2016

ביקורו הראשון של מלך ערב הסעודית הנוכחי במצרים הניב שורה של הסכמים משמעותיים בין המדינות. הביקור ותוצאותיו מסמלים שלב חדש ביחסים בין שתיים מהמדינות המרכזיות ביותר במזרח התיכון, וזאת בהמשך לברית ההיסטורית ביניהן. להתקרבות בין ערב הסעודית למצרים צפויות להיות השלכות אזוריות משמעותיות, שישפיעו גם על ישראל. מסמך זה מרכז פרשנויות שנכתבו עבור מכון מיתוים על-ידי מומחים שבוחנים את הנושא מזוויות שונות: פרופ' אלי פודה, ד"ר אהוד ערן וד"ר אביעד רובין, מר ח'דר סואעד, וד"ר מיכל יערי.

**הברית הסעודית-מצרית איתנה מתמיד והתלות
המצרית בכספי מדינות המפרץ היא מוחלטת**

פרופ' אלי פודה

ביקורו של המלך סלמאן הסעודי במצרים הוא ביטוי נאמן להתחזקות היחסים בין שתי המדינות מאז תפס א-סיסי את השלטון ביוני 2013. הדחת מורסי וההכרזה על האחים המוסלמים כארגון טרור בדצמבר 2013 התקבלה בשמחה בריאד, ונענתה מייד בסיוע עתק מצד סעודיה, כוויית והאמירויות. ההתקרבות בין שתי המדינות באה לידי ביטוי במגוון של דרכים מדיניות וכלכליות. ואולם, עם מותו של המלך עבדאללה בינואר 2015, דומה היה כי החלה הידרדרות בין שתי המדינות.

אמצעי התקשורת ידעו להצביע על מחלוקות בין שתי המדינות סביב סוגיות סוריה, תימן, איראן והאחים המוסלמים. ואולם, למרות המחלוקות ברמה הטקטית, שתי המדינות המשיכו לשתף פעולה ברמה האסטרטגית. אי לכך, ביקורו של סלמאן במצרים היוו עדות נאמנה למערכת היחסים ההדוקה – ואפילו הברית – הקיימת בין שתי המדינות. מבחינה היסטורית מדינית, שיתוף הפעולה בין מצרים וערב הסעודית היה מאפיין של קבע במערכת הבין-ערבית, למעט תקופות לא ארוכות שהתאפיינו במתחים וביריבויות.

לביקור כמה השלכות חשובות, בעיקר עבור מצרים: על פי העיתונות המצרית, לא פחות מ-36 הסכמים בשווי 25 מיליארד ד' נחתמו במהלך הביקור, כולל הקמת קרן השקעות סעודית עם הון של 16 מיליארד ד', מתן סיוע סעודי לשיקום סיני (הכולל הקמת אזור סחר חופשי), בניית אוניברסיטה, וכן בניית גשר המחבר בין מצרים (סיני) וערב הסעודית. הגשר יאפשר למיליוני תיירים ועולים לרגל, כמו גם סחורות,

לעבור בקלות מיבשת אחת לשנייה. כמו הרחבת תעלת סואץ (שהסתיימה תוך שנה), כך גם פרויקט זה – אם יתממש – עשוי להיות תרומה של ממש לכלכלה המצרית המקרטעת. התמקדות הסיוע בסיני נועד לסייע במתן מענה לאתגר שמציבים ארגוני האסלאם הג'יהאדיסטי בסיני למשטר.

במהלך הביקור נודע גם כי שני האיים, טיראן וסנפיר, המצויים בכניסה למפרץ אילת, יעברו לידי הסעודים. למען הדיוק, שני האיים הללו היו בריבונות סעודית, אולם ב-1950 הם החליטו להעבירם בחכירה למצרים וזאת לצורכי החרם הערבי וההסגר הימי המצרי על ישראל. האיים נכבשו על ידי ישראל במהלך מלחמת 1967, אולם הוחזרו למצרים לאחר הסכם השלום. האיים אפוא חוזרים עתה לבעליהם המקוריים. לישראל לא צריכה להיות שום סיבה לדאגה ממהלך זה למרות חשיבותם האסטרטגית של האיים.

הרשתות החברתיות במצרים, בניגוד לעיתונות הרשמית, מבקרות חריפות את א-סיסי על התבטלותו אל מול "האחות" העשירה – התנהגות שאינה יאה למקומה של מצרים בעולם הערבי. ואולם, מבקרים אלה, המונעים מתחושות של כבוד לאומי, אינם מבינים כי התלות המצרית בכספי מדינות המפרץ היא מוחלטת. מצרים כבר אינה מנהיגת העולם הערבי, ואפילו ולא ראשונה בין שווים.

הברית המצרית-סעודית נראית כיום איתנה מתמיד. אלו הן, כמובן, חדשות טובות לישראל, אשר מחפשת בעלי ברית בעולם הערבי למאבק נגד האתגר האיראני והג'יהאדיסטי במזרח התיכון.

פרופ' אלי פודה הוא חבר ועד מנהל במכון מיתווים ומלמד בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית. לקריאת המאמר המלא, באתר וואלה!, לחץ/י כאן.

תובנות מיישוב מחלוקת הגבול בין מצרים לערב הסעודית

ד"ר אהוד ערן וד"ר אביעד רובין

ניתן להבין את ההסכם שהושג באפריל 2016 על העברת האיים טיראן וסנפיר מידי מצרים לערב הסעודית דרך לפחות ארבע פרספקטיבות שונות.

ראשית, ההסכם בין שתי המדינות הוא עדות נוספת ליחסים הקרובים בין קהיר לריאד, במסגרת הציר האנטי-איראני. במסגרת ברית זאת, ערב הסעודית סיפקה תמיכה כלכלית רחבה למשטרו של הגנרל א-סיסי, והיא מנצלת כעת את מנופי ההשפעה שיש לה על מצרים בכדי ליישב את מחלוקת הגבול ביניהן.

ההיסטוריה של שני האיים מדגישה את עומק הקשר בין קהיר לריאד. האיים היו חלק מערב הסעודית עד 1950, אז השיגה מצרים שליטה עליהם בהסכמה סעודית, כחלק מהמאבק המצרי נגד ישראל. הרמן אליטס, אשר כיהן כשגריר ארה"ב במצרים בימי מסעות הדילוגים של הנרי קיסינג'ר בין ישראל למצרים, כתב ב-2004 שערב הסעודית אף סירבה בזמנו לקבל את אחד האיים מידי ישראל, ששלטה בהם לאחר מלחמת ששת הימים, ואותם החזירה למצרים לאחר הסכם השלום של 1979. הסעודים סרבו להצעה, כך עולה מדבריו של אליטס, מתוך מחויבות לעניין הכלל-ערבי ולקהיר, בטענה שהשטח צריך להיות מוחזר לה רק בהקשר של הסדר ישראלי-ערבי כולל.

שנית, יישוב מחלוקת הגבול בין מצרים וערב הסעודית הוא מרכיב אחד בלבד בסדרת הסכמים בי-לטרליים עליהם חתמו המדינות, שיישומם אמור להניב תועלת רבה לשתי המדינות. דוגמה מרכזית לכך היא היוזמה המשותפת לבניית גשר מעל הים האדום, שיחבר את דרום סיני עם צפון-מערב ערב הסעודית.

גשר זה, אם יבנה, יאפשר גישה חופשית בין החלק הערבי של אפריקה והחלק הערבי של אסיה. הוא גם יגביר את היקף המסחר הכולל בין שתי היבשות, ובכך יתרום משמעותית לכלכלה המצרית.

שלישית, מצרים וערב הסעודית בחרו ליישב את מחלוקת הגבול ביניהן באופן בי-לטרלי. המערכת הבינלאומית, והחוק הבינלאומי בייחוד, מעמידה לרשות מדינות שלא מסכימות על הגבולות ביניהן מגוון ערוצים, פורומים, ונורמות ליישוב מחלוקות. ואולם, המהלך המצרי-סעודי הישיר מהווה תזכורת נוספת למגבלות של התיווך הבינלאומי – בהיבטי תוכן ותהליך כאחד – בכל הנוגע ליישוב סכסוכים בין-מדינתיים במזרח התיכון.

רביעית, ובמבט רחב יותר, ההסכם המצרי-סעודי הוא השינוי הטריטוריאלי הפורמלי הראשון שחל בעולם הערבי מאז פרוץ אי-היציבות הפוליטית באזור בשלהי 2010. זה לא שינוי במלוא מובן המילה, הואיל והאיים היו במעין "השאלה" מסעודיה למצרים. ועדיין, זהו שינוי משמעותי מספיק עבור מצרים רבים להפגין נגדו. מספר מדינות באזור – דוגמת סוריה, עיראק, ולוב – כבר מחולקות הלכה-למעשה, אך הנורמה הבינלאומית של "קביעון גבולות" הייתה עד כה חזקה מספיק כדי למנוע כל שינוי פורמלי בגבולותיהן. חוסר-היציבות במזרח התיכון עשוי להוביל לשינויים טריטוריאליים נוספים באזור, בייחוד במקומות שהשליטה עליהם נתונה במחלוקת בין מדינות שונות, אך ייתכן שגם במדינות שהיו מאוחדות בעבר, כמו סוריה.

ד"ר אהוד ערן וד"ר אביעד רובין הם חברי סגל בבית הספר למדעי המדינה ומנהלים אקדמיים של מרכז חיפה למחקרי אסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה; ד"ר ערן הוא גם חבר ועד מנהל במכון מיתוים.

הדרך של מצרים לשיקום מעמדה האזורי עוברת דרך ערב הסעודית

ח'דר סואעד

בשנה האחרונה, הכריז נשיא מצרים א-סיסי על תכניות רבות לשיקום מצרים ועל כוונתו להשיב את מצרים למעמד מוביל במזרח התיכון. התכניות הללו דורשות סיוע כלכלי משמעותי, שלשם השגתו פונה מצרים לבת-בריתה ההיסטורית, ערב הסעודית. המצרים זקוקים כעת לסעודים יותר מבעבר, גם לאור היחסים הקרים-יחסית השוררים כיום בין קהיר לווינגטון.

ההתקרבות בין מצרים לסעודיה החלה עם עליית א-סיסי לשלטון ב-2013. מאז, ועד לביקור האחרון של המלך סלמאן במצרים, התקיימו למעלה מארבעים מפגשים בין בכירים משתי המדינות. ואולם, מצרים תחת א-סיסי נוקטת במדיניות של "מצרים תחילה", שעיקרה התמקדות בפתרון הבעיות הכלכליות והביטחוניות החמורות של מצרים, והימנעות מהתערבות בסבך העימותים והסכסוכים באזור. זוהי מדיניות בעייתית מבחינת ערב הסעודית, הואיל והיא מותירה את הסעודים לבדם בהובלת המאבק האזורי מול איראן. ההובלה הסעודית בתחום זה באה לידי ביטוי בהקמת הברית האסלאמית למאבק בטרור בהשתתפות 34 מדינות מוסלמיות סוניות (דצמבר 2015), ובקיום תרגיל צבאי רחב על אדמתה בהשתתפות 20 מדינות (פברואר-מרץ 2016).

ערב הסעודית הצליחה לרתום לברית ולתרגיל הצבאי את מצרים ואת תורכיה כאחד, וזאת למרות המתיחות הגדולה ששוררת ביניהן לאור תמיכת תורכיה באחים המוסלמים. ערב הסעודית מעוניינת בשיקום היחסים בין מצרים לתורכיה, בגלל רצונה לגבש ברית של המדינות הסוניות הגדולות במזרח התיכון אל מול הסכנות והאיומים האזוריים. ברית כזאת צפויה להחליש את מעמדן של איראן וקטאר

באזור. לאור זאת, ערב הסעודית מנסה לאחרונה לסייע לתיווך בין מצרים לתורכיה, ופרשנים בולטים בעולם הערבי מעריכים שהנושא המצרי-תורכי נידון גם הוא במהלך ביקור המלך סלמאן במצרים.

ואולם, עיקרו של הביקור עסק בהתקרבות בין מצרים לערב הסעודית. הוסכם במהלכו כי ערב הסעודית תספק למצרים תמיכה כלכלית לתכניות השיקום והפיתוח שמוביל א-סיסי. ייתכן שגם איחוד האמירויות, בת-הברית המשמעותית ביותר של הסעודים במפרץ הפרסי אשר מסוכסכת גם היא עם איראן (על איי טונב והאי אבו-מוסא), תצטרף לסעודים במתן תמיכה כלכלית למצרים. ערב הסעודית, מצדה, תזכה בתמורה בשדרוג מעמדה למנהיגת העולם הערבי (תפקיד אותו מילאה בעבר מצרים), תקבל בחזרה ממצרים את האיים טיראן וסנפיר, ותקים יחד עם מצרים גשר שיחבר בין שתי המדינות. גשר זה יקצר משמעותית את זמני הנסיעה בין המדינות ויאפשר מעבר של תיירים משארם אל-שייח' לג'דה בפחות מחצי שעה.

החלטתו של א-סיסי למסור לסעודים את שני האיים נעשתה בהסכמת ממשלת מצרים, אך מבלי לקבל את הסכמת הפרלמנט. במצרים נשמעת כבר ביקורת על המהלך הזה, ומובע חשש שבניית הגשר תפגע בתיירות הנופש בשארם אל-שייח'. למרות זאת, א-סיסי צפוי להצליח בקלות לשכנע את העם המצרי שההסכמים שהושגו עם הסעודים יניבו תוצאות חיוביות וחיוניות עבור מצרים, ובראשם העובדה כי התמיכה הסעודית תסייע למצרים לשוב ולמלא תפקיד מרכזי במזרח התיכון, לאחר שבשנים האחרונות היא נדחקה לתפקיד שולי הרבה יותר.

ח'דר סואעד הוא חוקר במכון מיתווים ודוקטורנט בבית הספר למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה

ערב הסעודית מבססת את מעמדה כמנהיגת העולם הערבי והמוסלמי

ד"ר מיכל יערי

ביקורו של מלך ערב הסעודית במצרים סימל שיא חדש ביחסים בין שתי המדינות החשובות ביותר בעולם הערבי. מעצם מעמדן בזירה האזורית, לברית המתהדקת בין ערב הסעודית למצרים יש השלכות מרחיקות-לכת על ביטחונן של מדינות ערב ועל הסיכויים להשיב את השקט והיציבות למזרח התיכון. אומנם קיימת מחלוקת בין שתי המדינות באשר לפתרון הרצוי בסוריה ותימן, אך שתיהן מייחסות חשיבות עליונה ליצירת חזית סונית אחידה כנגד אויבים משותפים.

במהלך הביקור נחתמו שבעה-עשר הסכמי שיתוף פעולה כלכליים ואסטרטגיים והתקבלו החלטות דרמטיות, ובראשן בניית גשר בין שתי המדינות ומסירת איי טיראן וסנפיר לידיים סעודיות. ניתוח תוצאות הביקור מעלה כמה מסקנות מעניינות:

ראשית, השקעותיה הכספיות האדירות של ערב הסעודית במצרים לא נועדו רק למנף את הכלכלה המצרית, אלא גם לקדם את הכלכלה הסעודית. במילים אחרות, בשונה מן העבר, לא מדובר בתרומה סעודית, כי אם בהשקעה כלכלית שאמורה להניב פירות.

שנית, זרקורי התקשורת אומנם הופנו למלך סלמאן, אך מי שניהל בפועל את הדיאלוג מול ראש הממשלה המצרי היה בנו של המלך, מוחמד בן סלמאן. בכך יש להעיד על מעמדו ההולך ומתחזק של יורש העצר השני.

שלישית, במהלך שהותו במצרים ביקר המלך סלמאן במסגד אל-אזהאר, ונפגש עם נציגי הקהילה הקופטית במצרים. בכך העביר המלך מסר ברור כי מטרת הביקור לא הייתה רק חתימה על הסכמים כלכליים ואסטרטגיים בין המדינות, אלא הידוק הקשרים החמים בין שני העמים. במילים אחרות, בביקורו לחץ המלך את ידיהם של כל האזרחים המצריים.

רביעית, ההבטחה הסעודית שההסכמים בין מצרים לממלכה לא ישפיעו על הסכם השלום בין ישראל למצרים, היא עדות חיה להכרה הסעודית בחשיבותה של ישראל ובתרומתה לייצוב האזור. עם זאת, אין בכך לשנות את תביעותיה ההיסטוריות של סעודיה מישראל כתנאי להפשרת היחסים ביניהן.

חמישית, התלות הגוברת של מצרים בערב הסעודית מדגישה את בכירותה של הממלכה בזירה האזורית. מצרים אומנם שותפה לדרכה של סעודיה, אך שתי המדינות לא נמצאות בעמדה שוויונית. בוואקום המנהיגותי שנוצר מאז האביב הערבי, סעודיה סוללת בבטחה את דרכה כמנהיגה הבלתי-מעוררת של העולם הערבי והמוסלמי. יחד עם זאת, אין בכך לבטל את החשיבות האדירה שמייחסת הממלכה למצרים כשחקנית מפתח באיחוד העולם הערבי סביב יעדים משותפים.

בסיכומי דבר, חוסנה של הברית בין שתי המדינות נעוץ בראש ובראשונה באינטרסים משותפים וברווחים הדדיים. זו הייתה ונשארה הנוסחה האולטימטיבית להצלחה.

ד"ר מיכל יערי היא מומחית למדיניות-החוץ של ערב הסעודית באוניברסיטה הפתוחה ובאוניברסיטת תל-אביב.